

**UPOREDNOPRAVNI IZAZOVI
U SAVREMENOM PRAVU
– *in memoriam* dr STEFAN ANDONOVIĆ**

NA PUTU KA USLOVNOM OTPUŠTANJU U REPUBLICI SRBIJI**

Apstrakt

Uslovni otpust je krivičnopravni institut koji je, uz različite modalitete, opšteprihvaćen u većini krivičnopravnih sistema. Njegova penološka komponenta je snažno izražena i ogleda se u tome da predstavlja „nagradu” za osuđeno lice koje se dobro vlada tokom izvršenja kazne zatvora. Postojanje tog instituta nije sporno, ali određene dileme postoje i dalje, i u naučnom diskursu i u praksi. Nakon uvodnog i teorijskog dela te osvrta na savremene pravce razvoja tog instituta u zakonodavstvu i praksi, u radu su analizirani propisi kojima se ta materija reguliše u Republici Srbiji, pre svega sa aspekta krivičnog materijalnog i izvršnog prava. U radu je analiziran i dokument koji je sačinila mešovita radna grupa, sastavljena od predstavnika sudova, tužilaštava, ustanova za izvršenje krivičnih sankcija i naučnih radnika, koji predstavlja model po kome bi u skorijoj budućnosti trebalo da se postupa po podnetoj molbi za uslovni otpust. Posebno je sagledana procena rizika osuđenih lica, budući da ona predstavlja okosnicu i glavnu barijeru ka široj primeni uslovnog otpusta u praksi. U poslednjoj celini navedeni su predlozi za unapređenje primene uslovnog otpusta u praksi.

Ključne reči: uslovni otpust, zakonodavstvo, sudska praksa, tretman, procena rizika.

1. Uvodne napomene

Kaznu zatvora i njeno izvršenje u savremenim krivičnopravnim sistemima gotovo je nemoguće zamisliti bez postojanja instituta uslovnog otpusta. Mada se poslednjih godina sve više ukazuje na značaj primene alternativa zatvaranju¹, čini

* Istraživač saradnik, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, nikola.vujicic.law@gmail.com

** Ovaj rad posvećujem svom prijatelju i kolegi dr Stefanu Andonoviću. Mimo naših zajedničkih dogodovština, kafana, radosti i deljenja dobra i zla, često smo razgovarali i o nauci. Naša planirana šetnja pred tvoj rođendan, završena je tvojim odlaskom na neko lepše mesto. Počelo je sećanje na tebe. Hvala ti što si bio deo mog života, prijatelju, brate. Nedostaješ tvom Orolu, moj Andoneli.

¹ Ne ulazeći u dublju analizu, na ovom mestu ćemo ukazati na to da je svrha alternativnih sankcija u tome da obezbede adekvatnu društvenu reakciju na kriminalitet, odnosno da omoguće bolju individualizaciju i pruže mogućnost nalaženja svojevrsnog kompromisa između kazne zatvora i probacije. Vid. S. Soković, „Između zatvora i uslovne osude – intermedijarne sankcije”, *Revija za kriminologiju i krivično pravo* 47(3)/2009, 186. Komparativno posmatrano, alternative zatvaranju (ili vanzavodske sankcije i mere, kako se na pojedinim

se opravdanim stav da je kazna zatvora i dalje stub sistema krivičnih sankcija, pre svega sa aspekta njenog generalnopreventivnog dejstva, pri čemu treba imati u vidu da neke druge sankcije ne bi mogle postojati bez nje², a uz to se ističe i njen represivni učinak, budući da ona predstavlja osnovnu polugu krivičnopravne reakcije.³

Sa aspekta penologije, način postupanja sa licima osuđenim na kaznu zatvora predstavlja većitu dilemu, a zamišljena skala postupanja ima dve krajnosti, koje se sagledavaju u odnosu na primenu načela humanosti tokom izvršenja kazne zatvora.⁴ Humano postupanje, kojim se uvažavaju osnovna ljudska i građanska prava, uz neophodna ograničenja koja su nužna u primeni kazne zatvora, predstavlja standard koji je već duže vremena nesporan u savremenim krivičnim sistemima. Takav način postupanja je nužan ukoliko se želi izbeći ili makar umanjiti stepen prizonizacije, koja kao takva ima više faza, od kojih najviše zabrinjavaju one u kojima se rađa ili produbljuje sklonost ka kriminalnom i antisocijalnom ponašanju.⁵ S druge strane, tretman bi trebalo da doprinese smanjenju deprivacija⁶ koje su, hteli to da priznamo ili ne, ipak neizbežne tokom izdržavanja kazne, bez obzira na način i kvalitet postupanja sa osuđenim licima. Ipak, kvalitet tretmana, ali i prihvatanje programa postupanja te primena uslovnog otpusta kao najveće „pogodnosti” koju osuđeni može da ostvari tokom izdržavanja kazne zatvora, svakako doprinose rešavanju pojedinih problema. Ta „druga šansa” predstavlja jak motivacioni faktor.

Ne postoji opravdanje da se uslovni otpust razmatra isključivo kao penološki institut ili kao prevashodno krivičnopravna kategorija jer se uslovni otpust ne može razumeti kao forma (krivičnopravna) bez sadržine (penološke) niti postoji sadržina uslovnog otpusta bez (krivičnopravne) forme.⁷ S druge strane, u literaturi se ističe da priroda tog instituta donekle ima *sui generis* karakter, što je naročito očigledno u onim sistemima u kojima o primeni uslovnog otpusta odlučuje određena komisija, najčešće mešovitog sastava, nekad i uz učešće suda.⁸

mestima navodi) imaju sve veći udeo u strukturi izrečenih krivičnih sankcija, što nije slučaj sa Republikom Srbijom. Naime, prema podacima iz Izveštaja Saveta Evrope SPACE I za 2020. godinu, Srbija se i dalje svrstava u grupu zemalja u kojima postoji izrazito visoka stopa zatvaranja (evropski prosek je 103,2, dok je stopa zatvaranja u Srbiji 159,9). Vid. M. Kolaković Bojović, A. Batričević, M. Matić Bošković, *Analiza uticaja primene alternativnih sankcija i mera u Republici Srbiji u periodu od 2015. do 2020. godine*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd 2022, 16.

² Z. Stojanović, *Krivično pravo – opšti deo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2016, 285.

³ I. Vuković, *Krivično pravo – opšti deo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2021, 446.

⁴ N. Vujičić, T. Karić, „Procena rizika i napredovanje u tretmanu u Kazneno-popravnom zavodu u Sremskoj Mitrovici”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 68(1)/2020, 171.

⁵ D. Clemmer, *Prizonizacija, Teorije u kriminologiji* (ur. Đorđe Ignjatović), Beograd 2009, 517.

⁶ O toj temi, vid. više u G. Sykes, „Muke zatvorenika”, u: *Teorije u kriminologiji* (ur. Đorđe Ignjatović), Beograd 2009, 520–527.

⁷ S. Soković, „Uslovni otpust – penološki aspekt”, *Krivične i prekršajne sankcije i mere: izricanje, izvršenje i uslovni otpust* (ur. Ivana Stevanović, Ana Batričević), Beograd 2016, 387–388.

⁸ M. Škulić, „Uslovni otpust sa stanovišta krivičnog materijalnog i krivičnog procesnog prava”, *Krivične i prekršajne sankcije i mere: izricanje, izvršenje i uslovni otpust* (ur. Ivana Stevanović, Ana Batričević), Beograd 2016, 365. Isti autor ukazuje na određenu sličnost uslovnog otpusta sa vanrednim ublažavanjem kazne, budući da po svom efektu uslovni otpust praktično menja pravnosnažnu i izvršnu odluku suda u pogledu dužine kazne, pri čemu treba imati u vidu da su za primenu uslovnog otpusta relevantni drugi razlozi koji se u osnovi svode na ocenu ispunjenosti osnovne svrhe kažnjavanja. *Ibid.*, 365.

Do pre dvadesetak godina, takav model uslovnog otpusta bio je primenjivan i u Srbiji, nakon čega je zakonodavac zauzeo stav da je to pre svega svojevrсно pravo osuđenog lica, o kome bi trebalo da odlučuje sud. Ukoliko se osvrnemo na penološku komponentu uslovnog otpusta, a pre svega na propise kojima se reguliše materija prava izvršenja krivičnih sankcija (*krivično izvršno pravo*), uočava se njegova sličnost sa prevremenim otpuštanjem sa izvršenja kazne zatvora. Mada se u oba slučaja ocenjuju okolnosti koje proističu iz tretmana, poput dobrog vladanja, ispunjavanja radnih obaveza itd., osnovna razlika je u tome što se u slučaju prevremenog otpusta osuđenik smatra slobodnim u punom smislu te reči⁹, što nije slučaj sa uslovnim otpustom.

Svrha uslovnog otpusta je usko povezana sa svrhom kažnjavanja, odnosno svrhom krivičnih sankcija, uz posebno naglašenu specijalnu prevenciju, koja se ogleda u oceni da li se osuđeni tokom izdržavanja kazne zatvora i vremena provedenog u ustanovi za izvršenje kazne zatvora popravio u toj meri da bi ga trebalo nagraditi ranijim otpustom sa izdržavanja kazne. Drugim rečima, taj institut se posmatra(o) kao delotvorno sredstvo rehabilitacije i reintegracije, što je dovedeno u pitanje sedamdesetih godina prošlog veka, od kada počinje upotreba termina, bolje rečeno svojevrсне ideologije, da „ništa ne funkcioniše” (eng. *Nothing works*).¹⁰ Pojedini autori sugerišu da je posledica takvog gledišta podiranje napora da se odgovori na pitanje „šta deluje” (eng. *What works*).¹¹

(Ne)delotvornost se ranije merila isključivo kategorijom recidivizma, ujedno i najvalidnijim parametrom uspešnosti izvršenja kazne zatvora. U današnjem kriminološko-penološkom okviru, kategorija recidivizma ima drugačije značenje, te tako opoziv uslovnog otpusta znači da je sprovođenjem zakona uspešno identifikovan rizik i da se njime može dugoročno upravljati.¹² To nas dovodi do „nove penologije”, koja je ranija usmerenja ka resocijalizaciji i popravljanju učinoca zamenila merljivim konceptom korporativnog menadžerskog upravljanja (zatvorskim sistemom, upravljanjem rizičnim grupama i sl.).¹³ Ipak, u literaturi se sa pravom ukazuje na to da današnje fokusiranje na rizik nije nespojivo sa osnovnim postulatima rehabilitacije jer kontrola rizika oblikuje i menja shvatanje rehabilitacije, ali rehabilitacija još uvek postoji kao sredstvo za upravljanje rizikom.¹⁴ Drugim rečima, tretman je i dalje nužna karika u sistemu izvršenja kazne zatvora, iako on nije nužno i delotvorno sredstvo za „popravljanje” svih kategorija osuđenika koji izdržavaju kaznu zatvora. Sve to je uticalo na razvoj instrumenata za procenu rizika, kapaciteta i

⁹ Đ. Ignjatović, „Uslovni otpust – pravna i penološka analiza”, *Analni Pravnog fakulteta u Beogradu* 64, 1/2016, 32.

¹⁰ Z. Pavlović, „Posebnosti uslovnog otpusta *de lege lata et de lege ferenda* (u kaznenom pravu Srbije)”, *Krivične i prekršajne sankcije i mere: izricanje, izvršenje i uslovni otpust* (ur. Ivana Stevanović, Ana Batričević), Beograd 2016, 442.

¹¹ F. T. Cullen, P. Gendreau, „From Nothing Works to What Works: Changing Professional Ideology in the 21st Century”, *The Prison Journal* 81(3)/2001, 313.

¹² Lj. Ilijić, O. Pavićević, „Od stare ka novoj penologiji – o pojedinim implikacijama nove strategije u korektivnoj praksi”, *Socijalna misao* 1/2020, 46.

¹³ O. Pavićević, Lj. Ilijić, I. Stepanović, „Philosophy in Prison Communities”, *Teme* 45(1)/2020, 112.

¹⁴ M. Barry, “‘Walking on Ice’: The Future of Parole in a Risk-Obsessed Society”, *Theoretical Criminology* 25(2)/2019, 3.

potreba osuđenog, na osnovu kojih se sprovodi tretman (u praksi se ti instrumenti obično nazivaju *upitnicima*). Procene rizika služe razvrstavanju osuđenih lica po kategorijama (*odeljenja i tretmanske grupe*), a samim tim i grupisanju prestupnika sličnih karakteristika i potreba.

Uslovno otpuštanje osuđenog lica jeste određena privilegija za osuđenog (postoje krivičnopravni sistemi u kojima je uobičajeno da se taj institut primenjuje u velikoj meri, što kod nas slučaj), ali je nedovoljna ako nije potpomognuta adekvatnim postpenalnim prihvatom, odnosno pomoći koja podrazumeva skup mera i postupaka koji se primenjuju radi uključivanja otpuštenih osuđenih lica u život na slobodi.¹⁵ Dakle, kao što postoji adekvatna reakcija države na izvršeno krivično delo, tako bi trebalo da postoji i adekvatno reagovanje u smislu pripreme osuđenog lica za život na slobodi. U zemljama sa razvijenom postpenalnom praksom česta je pojava da se stvaraju sistemi programa koji se sastoje od nekoliko različitih, paralelno sprovedenih programa okrenutih zadovoljavanju konkretnih potreba objedinjenih u jedinstvenu celinu, odnosno sistem.¹⁶

Iz tog razloga, osim dva osnovna modela uslovnog otpusta, obaveznog i fakultativnog¹⁷, prakse razvijenih zemalja sve više insistiraju na primeni zaštitnog nadzora. Štaviše, nadziranje po otpustu iz ustanove gotovo da postaje pravilo, naročito u anglosaksonskim zemljama, a sadržina nadzora se određuje prema ličnosti osuđenog lica, odnosno njegovim potrebama i rizičnim tačkama koje su uočene tokom izdržavanja kazne zatvora. Takav nadzor, a pre svega podrška, trebalo bi da doprinesu boljoj adaptaciji osuđenog lica na slobodi.

U nastavku rada, nakon analize normi krivičnog materijalnog i izvršnog prava, ukazano je na značaj Pravilnika za popunjavanje izveštaja za uslovni otpust (Pravilnik) te sadržinu Izveštaja o vladanju i ponašanju osuđenog lica po molbi za uslovni otpust (Izveštaj), koji su doneti sa ciljem da se unapredi primena uslovnog otpusta u praksi. Na odgovarajućim mestima analizirani su stavovi sudova i tužilaštava o onim tačkama koje su se pokazale najviše spornim u postupcima za uslovni otpust. Naposljetku, dat je pogled na trenutno stanje primene tog instituta u praksi te predlozi za njegovo unapređenje.

2. Pravni okvir

2.1. Norme materijalnog krivičnog prava

Primena uslovnog otpusta u Srbiji regulisana je normama krivičnog materijalnog, procesnog i izvršnog prava. Imajući u vidu obim autorskog tabaka, ali i

¹⁵ Đ. Ignjatović, „Normativno uređenje izvršenja vanzavodskih krivičnih sankcija u Srbiji”, *Crimen* 4(2)/2013, 166.

¹⁶ J. Srnić, D. Vulević, *Moderno društvo i postpenalna praksa*, Centar za prevenciju kriminala i postpenalnu pomoć – NEOSTART, Beograd 2016, 46.

¹⁷ O modelima uslovnog otpusta, vid. više u S. Soković (2016), 390–391.

predmet rada, analizu ćemo ograničiti na norme Krivičnog zakonika i Zakona o izvršenju krivičnih sankcija.¹⁸

Od dana stupanja na snagu KZ (1. januara 2006. godine) odredbe o uslovnom otpustu su menjane čak četiri puta, a čini se da je zakonodavac jedino bio siguran u izmenu dužine izdržane kazne zatvora, budući da je, počev od izmena iz 2009. godine pa zaključno sa poslednjim izmenama, propisano da osuđeni stiče uslov za podnošenje molbe nakon dve trećine izdržane kazne zatvora (*objektivni uslov*). Suštinski, time su uslovi pooštreni u odnosu na osnovnu verziju KZ, kojom je bilo propisano da je objektivni uslov ispunjen kada osuđeni izdrži polovinu kazne zatvora.¹⁹ Preostali uslovi za primenu tog instituta kretali su se od pooštavanja ka ublažavanju parametara koje sud ocenjuje prilikom donošenja odluke. Obično je nedostajao segment načela zakonitosti koji se tiče određenosti (*preciznosti*) norme – *lex certa*.²⁰ Kakvo je stanje danas?

Odredbama važećeg KZ propisani su uslovi za primenu uslovnog otpusta, pri čemu se u osnovi razlikuju dva osnovna oblika: *obavezni (mandatorni)* i *fakultativni* uslovni otpust, uz napomenu da je poslednjim izmenama materijalnog krivičnog zakonodavstva uveden poseban vid nemogućnosti primene za najteže oblike pojedinih krivičnih dela.

Mandatorni uslovni otpust – predviđen je odredbom čl. 46 st. 1 KZ, kojim je propisano da će sud osuđenog koji je izdržao dve trećine kazne zatvora uslovno otpustiti sa izdržavanja kazne zatvora ako se u toku izdržavanja tako popravio da se osnovano može očekivati da će se na slobodi dobro vladati, a naročito da do isteka vremena za koje je izrečena kazna neće učiniti novo krivično delo. U oceni da li će osuđenog uslovno otpustiti, sud u obzir uzima nekoliko okolnosti, o kojima saznanja dobija posrednim putem, na osnovu izveštaja koji sačinjava kazneno-popravna ustanova u kojoj se osuđeni nalazi, i to:

- vladanje osuđenog za vreme izdržavanja kazne (pre svega da nije disciplinski kažnjavan, odnos osuđenog prema službenim licima i drugim osuđenima);

¹⁸ Krivični zakonik – KZ, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019 i Zakon o izvršenju krivičnih sankcija – ZIKS, *Službeni glasnik RS*, br. 55/2014 i 35/2019.

¹⁹ Blaži uslov je jedino postavljen za kaznu maloletničkog zatvora, budući da je odredbom čl. 32. st. 1. Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (*Službeni glasnik RS*, br. 85/2005) propisano da lice kome je izrečena kazna maloletničkog zatvora sud može uslovno otpustiti ako je izdržalo jednu trećinu izrečene kazne, ali ne pre nego što je proteklo šest meseci.

²⁰ Nepreciznost se ogledala u ostavljanju mogućnosti za različita tumačenja ostvarenosti pojedinih uslova za primenu, što je za posledicu imalo da se „zaobilazi” volja zakonodavca. Tipičan primer je traženje uslova da je postignuta „svrha kažnjavanja” konkretnog osuđenog lica, što je dovelo do toga da se odredba čl. 46 KZ nužno povezuje sa odredbom čl. 42 st. 1 t. 1 KZ, kojom je propisano da je svrha kažnjavanja „sprečavanje učinioca da čini krivična dela i uticanje na njega da ubuduće ne čini krivična dela”. Drugim rečima, kao da je zanemaren deo odredbe da će uslovno biti otpušten osuđeni za koga se može očekivati da „do isteka vremena za koje je izrečena kazna neće učiniti novo krivično delo”. Posledica je bila takva da se u praksi vršila svojevrсна procena da osuđeni nikada više neće vršiti krivična dela, što je neretko dovelo do toga da negativna mišljenja tužioca, a time i suda, budu pravdana „svrhom kažnjavanja”. Nepreciznost je postojala i u disciplinskom kažnjavanju jer nije bila pravljena razlika između lakših i težih disciplinskih prestupa, pa su sudovi na različite načine tumačili taj deo norme i sl.

- izvršavanje radnih obaveza, s obzirom na radnu sposobnost osuđenog lica (u tom delu, sud ocenjuje okolnost da li je osuđeni radno angažovan te da li radne obaveze ispunjava na adekvatan način. Radno angažovanje se posmatra u širem kontekstu jer se posebno ocenjuju volontersko angažovanje i iskazano interesovanje za zaposlenje, u situacijama kada ne postoji dovoljan broj radnih mesta. Sud posebno vodi računa o tome da ne vrši diskriminaciju u onim situacijama kada određeno lice nije sposobno za rad usled određenih zdravstvenih problema);
- druge okolnosti koje ukazuju na to da osuđeni *dok traje uslovni otpust* neće izvršiti novo krivično delo (do izmena KZ iz 2016. godine, taj uslov je bio znatno strože postavljen jer je trebalo utvrditi da je u odnosu na osuđeno lice *postignuta svrha kažnjavanja*. Ta izmena je veoma važna, budući da bi trebalo da omogući širu primenu uslovnog otpusta u praksi. Problem ocene svrhe kažnjavanja nije potpuno rešen jer zakonodavac nije bio do kraja dosledan. Naime, odredbom čl. 566 st. 3 Zakonika o krivičnom postupku²¹ i dalje je propisano da sud, između ostalog, ocenjuje i druge okolnosti koje pokazuju da je postignuta svrha kažnjavanja osuđenog. Tužiocima, kao „prirodni neprijatelji” uslovnog otpusta u Srbiji, osnov za davanje negativnog mišljenja na podnetu molbu nalaze u pomenutom članu, odnosno u svrhu kažnjavanja. U nekim narednim izmenama, zakonodavac bi trebalo da izvrši usklađivanje sa normama KZ. Kao druge okolnosti koje su značajne u toj vrsti postupaka, sudovi najčešće ocenjuju: (1) upitnik za procenu rizika, primarno i naknadno razvrstavanje osuđenog lica; (2) obrazovanje, specijalizovane programe i stručnu obuku; (3) odnos osuđenog prema krivičnom delu i oštećenom; (4) odnos osuđenika prema porodici i društvenoj zajednici, koji je posebno značajan za postpenalni prihvata; (5) korišćenje proširenih prava i pogodnosti).

Zakonodavac takođe predviđa da se ne može uslovno otpustiti osuđeni koji je tokom izdržavanja kazne dva puta kažnjavan za *teže* disciplinske prestupe i kome su oduzete dodeljene pogodnosti. Druga važna izmena iz 2016. godine upravo se odnosi na vrstu učinjenog prestupa, budući da se u obzir uzimaju isključivo oni teži koji su propisani u čl. 157 ZIKS, pri čemu izricanje disciplinskih mera u praksi najčešće vodi nazadovanju u tretmanu, odnosno naknadnom razvrstavanju u tretmansku grupu sa manjim stepenom pogodnosti. Oduzimanje dodeljenih pogodnosti nije nužno, mada se za teže disciplinske prestupe gotovo uvek podrazumeva, te u tom smislu tumačenje da li je nužno da kumulativno budu ispunjena oba uslova „kažnjavanost za teže disciplinske prestupe” i „oduzimanje dodeljenih pogodnosti” koji bi vodili nemogućnosti primene uslovnog otpusta nema praktični značaj. Treba naglasiti da se u obzir ne uzimaju one disciplinske mere koje se u skladu sa odredbom čl. 175 st. 2 ZIKS brišu iz

²¹ Zakonik o krivičnom postupku - ZKP, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - odluka US i 62/2021 - odluka US.

kaznene evidencije disciplinskih mera, ako osuđenom ne bude izrečena nova disciplinska mera u roku od godinu dana od dana izrečene disciplinske mere za lakše prestupe, u roku od tri godine od dana izrečene disciplinske mere za teže disciplinske prestupe.

Fakultativni uslovni otpust – predviđen je odredbom čl. 46 st. 2 KZ, odnosno ukoliko su ispunjeni uslovi koji važe za mandatorni uslovni otpust, sud može uslovno otpustiti osuđenog:

- koji je osuđen na kaznu doživotnog zatvora, ako je izdržao dvadeset sedam godina (ta odredba je posledica izmena KZ iz 2019. godine, kada je u sistem krivičnih sankcija uvedena kazna doživotnog zatvora, a izbrisana kazna zatvora u trajanju od trideset do četrdeset godina);
- koji je osuđen za krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom (čl. 370 do 393a), krivična dela protiv polne slobode (čl. 178 do 185b), krivično delo nasilje u porodici (čl. 194 st. 2 do st. 4), krivično delo neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga (čl. 246 st. 5), krivična dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Republike Srbije (čl. 305 do 321), krivično delo primanje mita (čl. 367) i krivično delo davanje mita (čl. 368). Izmenama KZ iz 2019. godine, predviđeno je da se mora raditi o krivičnom delu iz čl. 246 stava 5, a ne stava 4, kako je bilo propisano ranije. Drugim rečima, to treba da bude krivično delo koje je izvršeno od organizovane kriminalne grupe;
- koji je osuđen od posebnih odeljenja nadležnih sudova, u postupcima vođenim u skladu sa nadležnošću određenom zakonom kojim se uređuju organizacija i nadležnost državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i terorizma (u odnosu na ranije zakonsko rešenje, sadašnja norma je stilski dorađena, pri čemu jedina suštinska promena postoji u delu u kojem je precizirano da se mora raditi o delima „terorizma”, odnosno iz norme je obrisana sintagma „druga teška krivična dela”);
- koji je više od tri puta pravnosnažno osuđen na kaznu zatvora, a nije izvršeno brisanje ili ne postoje uslovi za brisanje neke od osuda (do izmena KZ iz 2016. godine, uslov je bila „bezuslovna kazna zatvora”).

U skladu sa odredbom čl. 46 st. 3 KZ, sud može u odluci o uslovnom otpustu odrediti da je osuđeni dužan da ispuni neku od obaveza iz čl. 73 KZ (*sadržina zaštitnog nadzora*) i neku drugu obavezu predviđenu krivičnopravnim odredbama. Tako definisana odredba je daleko bolje zakonodavno rešenje jer je ranija odredba, do izmena KZ iz 2016. godine, bila neprecizna, budući da je bilo navedeno da se mogu izreći „obaveze predviđene krivičnopravnim odredbama”.

Ukoliko uslovni otpust ne bude opozvan, u smislu odredbe čl. 46 st. 1 i st. 2 KZ, u skladu sa odredbom čl. 46 st. 4 KZ smatraće se da je osuđeni izdržao kaznu.

*Nemogućnost primene uslovnog otpusta za pojedina krivična dela*²² – poslednjim izmenama KZ, predviđeno je da sud ne može uslovno otpustiti osuđenog za krivična dela:

- teško ubistvo iz čl. 114 st. 1 t. 9 KZ (lišenje života deteta ili bremenite žene)
- silovanje iz čl. 178 st. 4 KZ (ukoliko je usled izvršenja osnovnog oblika krivičnog dela silovanja iz čl. 178 st. 1 ili st. 2 KZ nastupila smrt lica prema kojem je delo učinjeno ili ukoliko je delo učinjeno prema detetu)
- obljava nad nemoćnim licem iz čl. 179 st. 3 KZ (ukoliko je usled izvršenja osnovnog oblika krivičnog dela obljava nad nemoćnim licem iz čl. 179 st. 1 ili st. 2 KZ nastupila smrt lica prema kojem je delo učinjeno ili ukoliko je delo učinjeno prema detetu)
- obljava sa detetom iz čl. 180 st. 3 KZ (ukoliko je usled izvršenja osnovnog oblika krivičnog dela obljava nad nemoćnim licem iz čl. 180 st. 1 ili st. 2 KZ nastupila smrt deteta)
- obljava zloupotrebom položaja iz čl. 181 st. 5 KZ (ukoliko je usled izvršenja posebnog oblika krivičnog dela obljava zloupotrebom položaja iz čl. 180 st. 3, nastupila smrt deteta).

Za sva pobrojana krivična dela, u skladu sa poslednjim izmenama KZ, propisano je da zakonski minimum iznosi deset godina zatvora, a kao najtežu krivičnu sankciju sud može da izrekne kaznu doživotnog zatvora.

Opoziv uslovnog otpusta – zadržano je ranije rešenje, odnosno predviđeno je da opoziv može biti obavezni i fakultativni. Uslovni otpust se obavezno opoziva ako osuđeni, dok je na uslovnom otpustu, učini jedno ili više krivičnih dela za koja je izrečena kazna zatvora preko jedne godine.

Za razliku od obaveznog uslovnog otpusta, fakultativna mogućnost opoziva je predviđena u nekoj od alternativnih situacija predviđenih odredbom čl. 47 st. 2 KZ:

- ako uslovno otpušteni učini jedno ili više krivičnih dela za koja je izrečena kazna zatvora do jedne godine;
- ukoliko osuđeni ne ispuni neku od obaveza koje mu je sud odredio u skladu sa čl. 46 st. 3 KZ.

Ocenjujući ispunjenost uslova za fakultativni opoziv, sud je u obavezi da naročito uzme u obzir srodnost učinjenih krivičnih dela, pobude iz kojih su

²² Nemogućnost primene uslovnog otpusta za pojedina krivična dela nije novina u našem zakonodavstvu. Naime, na osnovu odredbe čl. 5 st. 2 Zakona o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim slicima (*Službeni glasnik RS*, br. 32/13, tzv. *Marijin zakon*) uvedena je zabrana primene uslovnog otpusta za sledeća krivična dela: silovanje iz čl. 178 st. 3 i 4 KZ, obljava nad nemoćnim licem iz čl. 179 st. 2 i 3 KZ, obljava sa detetom iz čl. 180 KZ, obljava zloupotrebom položaja iz čl. 181 KZ, nedozvoljene polne radnje iz čl. 182 KZ, podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa iz čl. 183 KZ, posredovanje u vršenju prostitucije iz čl. 184 st. 2 KZ, prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju iz čl. 185 KZ, navođenje maloletnog lica na prisustvovanje polnim radnjama iz čl. 185a KZ, iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu iz čl. 185b KZ. Važno je napomenuti da se taj propis primenjuje na učinioce koji su pobrojana krivična dela izvršili prema maloletnim licima, ali da se ne primenjuje na maloletne učinioce krivičnih dela.

učinjena i druge okolnosti koje ukazuju na opravdanost opozivanja uslovnog otpusta.

Ta pravila se primenjuju i u situaciji kada se uslovno otpuštenom sudi za krivično delo koje je učinio pre nego što je uslovno otpušten (čl. 47 st. 3 KZ).

U slučajevima iz čl. 47 st. 1 do st. 3 KZ, uslovni otpust se može opozvati najkasnije u roku od dve godine, računajući od dana kada je uslovni otpust istekao (čl. 47 st. 6 KZ)

Kada dođe do opoziva uslovnog otpusta, sud će izreći jedinstvenu kaznu primenom odredaba kojima se reguliše sticaj krivičnih dela (čl. 60 KZ) i onih koje se tiču odmeravanja kazne osuđenom licu (čl. 62 KZ), uzimajući u obzir ranije izrečenu kaznu kao već utvrđenu. Deo kazne koju je osuđeni izdržao po ranijoj osudi uračunava se u novu kaznu, pri čemu se vreme provedeno na uslovnom otpustu ne uračunava (čl. 47 st. 4 KZ).

Ako uslovno otpušteni bude osuđen na kaznu zatvora do jedne godine a sud ne opozove uslovni otpust, produžava se uslovni otpust za vreme koje je osuđeni proveo na izdržavanju te kazne zatvora (čl. 47 st. 5 KZ).

Novina u odnosu na ranije zakonsko rešenje odnosi se na osuđenog na kaznu doživotnog zatvora, kojem uslovni otpust traje petnaest godina od dana kada je uslovno otpušten (čl. 47 st. 7 KZ).

2.2. Norme krivičnog izvršnog prava

Izvršno krivično zakonodavstvo na jedan vrlo uopšten način reguliše materiju uslovnog otpusta. Tako je u odredbi čl. 47 st. 1 ZIKS propisano da će sud uslovno otpustiti osuđenog za koga se sa osnovom može očekivati da ubuduće neće vršiti krivična dela. Međutim, važnije je to da je zavod dužan da sudu u svom izveštaju dâ mišljenje o stepenu ispunjenosti programa postupanja i opravdanosti uslovnog otpusta (čl. 47 st. 1 ZIKS).

U skladu sa odredbom čl. 181 ZIKS, u slučajevima kada se osuđeni za krivična dela protiv života i tela, protiv polne slobode ili protiv braka i porodice otpušta sa izdržavanja kazne zatvora, odnosno uslovno otpušta, kao i u slučaju bekstva iz zatvora, zavod će obavestiti žrtvu krivičnog dela. Međutim, ta obaveza je donekle relativnog karaktera, budući da se obaveštenje žrtvi dostavlja ako je ona to tražila i ako procena rizika zavoda ukazuje na potrebu preventivne zaštite žrtve. Moglo bi se postaviti pitanje da li je potrebno kumulativno ispunjenje navedena dva uslova. Smatramo da bi tu odredbu trebalo posmatrati u širem kontekstu, u smislu ciljnog (teleološkog) tumačenja, naročito ako se ima u vidu da je precizirano da se mora raditi o nasilnim krivičnim delima, te bi u tom smislu bilo dovoljno da je ispunjen samo jedan uslov, na primer, da je žrtva tražila dostavljanje obaveštenja. Tako, moglo bi se govoriti i o obavezi ustanove za izvršenje krivičnih sankcija da, nezavisno od traženja žrtve, napravi procenu rizika za takvu grupu osuđenih lica.

Najzad, u slučaju da se osuđeni otpušta iz zavoda na osnovu pravnosnažne odluke o uslovnom otpustu, zavod je dužan da ga otpusti istog dana po prijemu odluke, a najkasnije u roku od 24 časa (čl. 183 st. 3 ZIKS).

2.2.1. Izveštaj o vladanju i ponašanju osuđenog lica povodom molbe za uslovni otpust

Naglasak u materiji izvršenja je na sačinjavanju *izveštaja o vladanju i ponašanju osuđenog lica po molbi za uslovni otpust*, koji ima suštinsku ulogu u oceni suda da li će osuđenog uslovnog otpustiti ili ne. U praksi su se pojavili veliki problemi u njegovom tumačenju, zbog čega je Ministarstvo pravde sredinom novembra 2018. godine formiralo radnu grupu za izradu uputstva i obrazaca za sačinjavanje izveštaja zavoda za izvršenje krivičnih sankcija u postupku za uslovni otpust. Reč je o mešovitoj radnoj grupi koju su činili predstavnici suda, tužilaštva, Uprave za izvršenje krivičnih sankcija i nauke. U obrazloženju rešenja o formiranju radne grupe data je smernica da bi dokumente trebalo sačiniti na osnovu analize sudske prakse i dotadašnjeg načina sastavljanja tog izveštaja.²³

Krajnji dokument koji je radna grupa sastavila jeste Priručnik za popunjavanje izveštaja za uslovni otpust²⁴, koji čine novi formular za popunjavanje izveštaja i Smernice za njegovo popunjavanje. Novi formular se sastoji iz dva dela. *Prvi deo* sadrži podatke o podnosiocu molbe, ranijim osudama, vođenju novog krivičnog postupka, presudi koja je osnov izdržavanja kazne, dužini izrečene kazni zatvora i eventualno primenjenoj meri bezbednosti, kao i podatke o eventualnom smanjenju kazne (osnov i dužina umanjavanja), početku izdržavanja kazne, vremenu provedenom u pritvoru i planiranom isteku kazne. Uz te informacije, navode se tretmanska grupa kojoj osuđeni pripada u momentu pisanja izveštaja i podatak o tome da li je osuđeni dva i više puta kažnjavan za teže disciplinske presteupe i da li su mu oduzete dodeljene pogodnosti. *Drugi deo* sadrži sve relevantne podatke o primenjenom tretmanu, na osnovu kojih bi sud trebalo da stvori jasnu sliku o osuđeniku. Tretman je sagledan u devet zasebnih celina: (1) upitnik za procenu rizika, primarno i naknadno razvrstavanje osuđenog lica; (2) vladanje osuđenog, njegov odnos prema službenim licima i drugim osuđenima i disciplinska kažnjavanost; (3) odnos osuđenog lica prema radu i zapošljavanju / slobodno vreme i sekcije; (4) obrazovanje, specijalizovani programi i stručna obuka; (5) odnos osuđenika prema krivičnom delu i oštećenom; (6) odnos osuđenika prema porodici i društvenoj zajednici; (7) korišćenje proširenih prava i pogodnosti; (8) ostali podaci od značaja (npr. zdravstveno stanje osuđenog koje je od uticaja na određivanje zaštitnog nadzora iz čl. 73 st. 1 t. 7, 8, 9 KZ) i (9) konačna ocena / mišljenje zavoda povodom podnete molbe za uslovni otpust.

²³ Rešenje Ministarstva pravde Republike Srbije br. 119-01-51/2015-5 od 13. novembra 2018.

²⁴ Priručnik za popunjavanje izveštaja za uslovni otpust, <https://www.pars.rs/images/biblioteka/krivicno-pravo/Prirucnik-za-popunjavanje-izvestaja-za-uslovni-otpust.pdf>, 18. novembar 2022.

Novi Priručnik i Smernice za popunjavanje doneti su sredinom 2019. godine, a iste godine su otpočele obuke za njihovu primenu, kojim su najpre bili obuhvaćeni zaposleni u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija, a potom sudije i tužioci. Još uvek je rano da se govori o njihovom eventualnom uticaju na bolje razumevanje između suda, tužilaštva i zavoda, a posledično i širu primenu uslovnog otpusta u praksi. Postoje opravdana očekivanja da će biti ostvareni pozitivni rezultati u praksi.

2.3. Svrha kažnjavanja i procenjeni stepen rizika kao osnovne barijere široj primeni uslovnog otpusta u Republici Srbiji

U prethodnoj celini analiziran je uslovni otpust sa stanovišta krivičnog materijalnog i izvršnog prava (*uključujući i sadržinu Izveštaja*), pri čemu je u jednom delu istaknut i svojevrsan problem koji proističe iz činjenice da zakonodavac propisuje da sud treba da oceni i sve druge okolnosti koje ukazuju na to da osuđeni neće ponoviti krivično delo dok traje uslovni otpust. Suština „drugih okolnosti” je u tome da se u obzir uzmu i svi oni elementi tretmana koji se ne podvode pod radno angažovanje (*uz poštovanje principa zabrane diskriminacije lica koja iz određenih razloga, poput invaliditeta, ne mogu biti radno angažovana*) i vladanje osuđenog lica (*vladanje se obično ocenjuje u odnosu na disciplinsko kažnjavanje*), koji mogu dati jednu širu sliku o samom osuđenom licu, u smislu opravdanosti primene uslovnog otpusta. Od mnogobrojnih faktora koji mogu biti uzeti u obzir, ukratko ćemo obrazložiti one koji predstavljaju osnovne tačke spoticanja u praksi: svrha kažnjavanja, mišljenje zavoda o opravdanosti primene uslovnog otpusta i procenjeni stepen rizika osuđenog lica, na osnovu upitnika.

Mada svrha kažnjavanja ne bi trebalo da se uzima u obzir, ili makar ne u meri u kojoj je ona glavni osnov za davanje negativnog mišljenja, u praksi se dešava da ona i dalje predstavlja okosnicu u tom smislu.²⁵ Uz taj razlog, koji se posmatra za aspekta generalne i specijalne prevencije, tužioci kao najčešće razloge davanja negativnog mišljenja ističu raniju osuđivanost, težinu izvršnog krivičnog dela, prirodu i društvenu opasnost krivičnog dela, planirani istek kazne (*bez obzira na ispunjenost objektivnog uslova u pogledu dve trećine izdržane kazne zatvora*) i sl.²⁶ Sve to

²⁵ U praksi se nailazi i na primere u kojima tužioci ističu da „molbu za uslovni otpust treba odbiti kao neosnovanu, s obzirom na to da se samo potpuno izdržanom kaznom može ostvariti svrha kažnjavanja”. Vid. Rešenje Višeg suda u Sremskoj Mitrovici, KUO-63/15 od 18. avgusta 2015. Interesantno je da pojedini tužioci zauzimaju negativan stav o uslovnom otpustu, čak i kada je reč o licu koje je ostvarilo maksimalan napredak u tretmanu. Iz obrazloženja: „U žalbi javnog tužioca se ukazuje da je osuđeni u oktobru ove godine razvrstan u A1 grupu, sa najvećim pogodnostima, te da se na osnovu veoma kratkog vremena koje se tamo nalazi, ne može izvesti zaključak da je njegovo razvrstavanje postiglo svrhu, kao i da izvršena krivična dela, te visina izrečene jedinstvene kazne zatvora za dva dela, ne ukazuje na osnovanost uslovnog otpuštanja, kao i da je, po mišljenju javnog tužioca, nužno da osuđeni kaznu zatvora na koju je osuđen izdrži u potpunosti.” Vid. Rešenje Apelacionog suda u Novom Sadu, KŽ- 1983/15 od 7. decembra 2015.

²⁶ N. Vujičić, Z. Stevanović, Lj. Ilijić, *Primena instituta uslovnog otpusta od strane sudova u Republici Srbiji*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd 2017, 23. Primera radi: „Zamenik VJT u Zrenjaninu je na ročištu za odlučivanje o molbi za puštanje na uslovni otpust izjavio da molbu osuđenog treba odbiti kao neosnovanu jer nisu ispunjeni uslovi predviđeni čl. 46 st. 1 KZ, imajući u vidu prirodu, vrstu, težinu i

se dovodi u vezu sa kaznenom politikom sudova, što je pogrešno jer pozivanje na pobrojane okolnosti nije spojivo sa svrhom samog instituta uslovnog otpusta.²⁷ Drugim rečima, dolazi se u situaciju da se prilikom primene uslovnog otpusta ponekad ocenjuju i okolnosti koje su isključivo povezane sa fazom suđenja u užem smislu, odnosno prilikom odmeravanja kazne i uzimanja u obzir olakšavajućih i otežavajućih okolnosti.

Ti, ali i mnogi drugi razlozi, uz neizbežan kazneni populizam, doveli su do toga da je uslovni otpust u jednom periodu primenjivan u gotovo zanemarljivoj broju slučajeva, te je tako 2011. godine, posmatrano u odnosu na sve osnovne otpusta u KPZ Sremska Mitrovica, KPZ Požarevac i KPZ Niš, u nešto manje od 5% slučajeva osnov otpusta bio uslovni otpust²⁸, što je potpuno suprotno intenciji zakonodavca, ali i trendovima u savremenoj praksi.

Ukoliko se posmatra samo tretman tokom izdržavanja kazne zatvora, odnosno njegovi ključni elementi, procenjeni stepen rizika i tumačenje izveštaja su uočeni kao najsporniji elementi u razmatranju opravdanosti primene uslovnog otpusta u praksi. U skladu sa odredbom čl. 47 st. 2 ZIKS, od zavoda se traži da u izveštaju navede i mišljenje o stepenu ispunjenosti programa postupanja i opravdanosti primene uslovnog otpusta, pa su u praksi zavodi na vrlo uopšten način koristili sintagmu „ima mesta napredovanju”, bez obzira na sadržinu samog izveštaja i eventualnu nemogućnost napredovanja u tretmanu, zbog samog upitnika za procenu rizika. Verovatno je da je ta sintagma korišćena kao „odbrana” zavoda u slučaju da osuđeni ponovi krivično delo dok traje uslovni otpust. Iz tog razloga, u Pravilniku se posebno naglašava da se u izveštaju jasno mora navesti mišljenje zavoda o opravdanosti primene uslovnog otpusta, što znači jasno naglasiti razloge pozitivnog²⁹ ili negativnog³⁰ mišljenja.

Upitnik za procenu rizika, primarno i naknadno razvrstavanje osuđenog lica predstavlja najsporniju tačku u izveštaju, zbog toga što sudovi i tužioci ne razumeju dovoljno način na koji funkcionišu instrumenti za procenu rizika. Naime,

visok stepen društvene opasnosti izvršenih krivičnih dela, tako da zakonska svrha kažnjavanja nije ispunjena, odnosno ciljevi specijalne i generalne prevencije neće biti postignuti.” Vid. Rešenje Višeg suda u Zrenjaninu, KUO-17/15 od 6. aprila 2015.

²⁷ I. Stevanović, N. Vujičić, „Uslovni otpust – norma, praksa i mere unapređenja”, *Reformski procesi i poglavlje 23 (godinu dana posle) – krivičnopravni aspekti* (ur. Stanko Bejatović), Beograd 2017, 126.

²⁸ N. Vujičić, Z. Stevanović, Lj. Ilijić, 13.

²⁹ Primera radi: „Veće je [...] naročito imalo u vidu da je osuđeni od strane predstavnika KPZ Sremska Mitrovica predložen za dobijanje uslovnog otpusta.” Vid. Rešenje Višeg suda u Beogradu, KUO-402/14 od 22. januara 2015. Osim toga, postoje primeri u kojima, nezavisno od dostavljenog mišljenja, na samo ročište pristupi i službenik tretmana koji obrazlaže mišljenje, odnosno izveštaj ustanove. Primera radi: „Naime, u Izveštaju se navodi da je osuđeni naknadno razvrstan u A1 grupu sa većim stepenom posebnih prava, te je isti sada dostigao maksimum u napretku koji osuđena lica mogu dostići pa su na osnovu svega iznetog stava da je uslovljavanje preostalog dela kazne za ovog okrivljenog svrsishodno. [...] Predstavnik ustanove je na ročištu izjavio da je osuđeni vikende u više navrata koristio bez zloupotreba, te da ostaje pri pozitivnom mišljenju iz Izveštaja.” Vid. Rešenje Višeg suda u Novom Sadu KUO-168/15 od 24. novembra 2015.

³⁰ Primera radi: „[...] imajući u vidu činjenicu da je proces realizacije predviđenih individualnih ciljeva na samom početku, da nisu ostvareni neophodni pomaci u prosocijalnom smeru, što upućuje na visoku verovatnoću kriminološkog recidiva, molba za uslovni otpust se ne podržava od strane KPZ za maloletnike u Valjevu.” Vid. Rešenje Apelacionog suda u Novom Sadu, Kž. UO-186/21 od 21. juna 2021.

u zatvorskom sistemu Srbije upotrebljavaju se dve verzije upitnika, jedan koji se primenjuje na lica koja su osuđena na kaznu zatvora do i tri godine (*Mali upitnik*) i drugi koji se primenjuje na lica koja su osuđena na kaznu zatvora preko tri godine (*Veliki upitnik*). Problem sa tim upitnicima je u tome što su osmišljeni kao instrumenti koji služe primarnom razvrstavanju osuđenog lica, po prijemu u zavod, odnosno njegovi elementi (*naročito oni dinamičkog karaktera*) nisu prilagođeni samom tretmanu, pa veliki deo osuđenih lica, zbog velikog broja *statičkih elemenata*, faktički nije u mogućnosti da tokom trajanja tretmana napreduje do otvorenog odeljenja zavoda, odnosno onih tretmanskih grupa koje pružaju najširi stepen proširenih prava i mogućnosti. Drugim rečima, čak i ako ostvari napredak u tretmanu, jedan deo osuđeničke populacije nikada ne može da dođe do kategorije niskog stepena rizika.³¹

Zbog nerazumevanja instrumenata za procenu rizika u praksi se veoma često dešava da tužioci i sudovi zauzimaju stav da uslovni otpust treba primeniti samo na ona lica koja su procenjena niskim stepenom rizika, što je pogrešno. Upravo iz tog i sličnih razloga, u samom izveštaju je nužno navesti kretanje tokom tretmana, pri čemu se jasno mora naznačiti da li je osuđeno lice ostvarilo maksimalan napredak u tretmanu u odnosu na utvrđeni stepen rizika, odnosno da li postoje šanse da to lice dalje napreduje, u smislu da u nekom momentu može biti izvršena takva korekcija upitnika koja bi doprinela tome da konkretno osuđeno lice bude procenjeno nižim stepenom rizika, što bi vodilo naknadnom razvrstavanju u bolje odeljenje ili tretmansku grupu. Ukoliko postoji mogućnost za napredak, jasno je da nema mesta uslovnom otpustu, što se obično navede i u samom izveštaju. Kada je reč o licima procenjenim (1) niskim i (2) visokim ili izuzetno visokim stepenom rizika, mahom ne postoje značajna odstupanja u praksi, budući da će u najčešćem broju slučajeva na prve biti primenjen, dok na druge kategorije neće biti primenjen uslovni otpust. Problem se javlja u kategoriji srednjeg stepena rizika, gde i dalje postoje lutanja u praksi, te se zato u toj kategoriji posebno moraju proceniti sve druge okolnosti tretmana, koje mogu dati prevagu da se (ne)primeni uslovni otpust.³²

³¹ Teorijski i praktično posmatrano, savremeni sistemi izvršenja poznaju više standardizovanih instrumenata za procenu rizika. U nazivima instrumenata za procenu mogu se često uočiti i prepoznati oblasti procene kojoj su usmereni, na primer *Wisconsin Risk and Needs instrument* poznat i pod nazivom *Wisconsin Classification System* namenjen proceni kriminogenih rizika i potreba osuđenih; *LSI-R-Level of Supervision-Revised*, koji je takođe namenjen proceni nivoa usluga, rizika i potreba; *OASys – Offender Assessment System*, namenjen proceni rizika/ potreba osuđenih lica; *VRAG – Violence Risk Assessment Guide*, namenjen proceni rizika kod nasilnih osuđenika; *PBRS – Prison Behavior Rating Scale*, namenjen proceni ponašanja osuđenih u zatvorskim uslovima; *CSLQ – Criminal Socialisation and Lifestyle Questionnaire*, namenjen identifikaciji rizičnih faktora nastalih usled kriminalne socijalizacije; *PCL – Psychopathy Checklist*, namenjen proceni osuđenih sa psihopatskim poremećajima ličnosti radi selekcije za posebne, specijalizovane programe tretmana i mnogi drugi. Prema: G. Jovanić, *Standardizacija postupka uslovnog otpusta kao mera zaštite od recidiva*, doktorska disertacija, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, Beograd 2012, 73.

³² Navešćemo primer odluke u kojoj sud pravilno tumači kategoriju srednjeg stepena rizika (*tretmanska grupa B1*) i njeno dovođenje u vezu sa sprovedenim tretmanom. Iz obrazloženja: „Činjenica je da imenovani osuđeni više kvalitativno ne može napredovati u tretmanu, a uz sve napred navedeno – prihvatanje svoje odgovornosti za učinjeno krivično delo, prihvatanje programa postupanja u okviru ustanove i njegovog odnosa prema sredini

3. Zaključne napomene

Uslovni otpust je institut koji zauzima značajno mesto u materiji krivičnog prava, bez obzira na to da li je reč o materijalnom, procesnom ili izvršnom pravu. U ovom radu su detaljno analizirane norme materijalnog krivičnog zakonodavstva jer je sam institut uslovnog otpusta trpeo brojne izmene, od kojih su mnoge išle ka tome da se omogući njegova šira primena u praksi, uz ogradu da su uvedena i određena ograničenja koja se tiču nemogućnosti primene uslovnog otpusta za pojedina krivična dela.

Jedan od najspornijih elemenata u definisanju uslova za primenu tog instituta bila je svrha kažnjavanja, koja je zamenjena procenom da osuđeni neće ponoviti krivično delo tokom vremena proveravanja. Zakonodavac nije bio dosledan, budući da je učinjen propust u materiji procesnog prava, gde je svrha kažnjavanja zadržana, što je nužno izmeniti, odnosno uskladiti sa odredbama KZ. U praktičnom smislu, svrha kažnjavanja (*odnosno njeno nepravilno tumačenje u postupcima za uslovni otpust*) ponekad predstavlja sredstvo za izbegavanje primene uslovnog otpusta u praksi, što se sa razlogom kritikuje.

Ukoliko se posmatra tretman, odnosno postupanje sa osuđenim licem, mnoge kategorije, poput radnog angažovanja, vladanja u smislu izostanka disciplinskog kažnjavanja, obrazovanja i obuka, korišćenja proširenih prava i pogodnosti itd. nisu sporne. Pokazalo se da je sporna procena rizika osuđenih lica, koju treba razumeti na pravi način. Nizak stepen rizika ne bi trebalo da bude sporan, budući da su lica procenjena niskim stepenom rizika razvrstana u otvoreni deo zavoda i tretmanske grupe koje pružaju najširi stepen proširenih prava i pogodnosti, a to znači da postoji opravdanost primene uslovnog otpusta. Suprotno je sa osuđenima koji su procenjeni visokim ili veoma visokim stepenom rizika. Kategorija srednjeg stepena rizika je najspornija i nju treba dovesti u vezu sa svim ostalim delovima tretmana, a naročito sa korišćenjem proširenih prava i pogodnosti vanzavodskog karaktera. Ukoliko se porede lica koja su procenjena niskim (otvoreno odeljenje) i srednjim (poluotvoreno odeljenje) stepenom rizika, postoji ujednačenost vrsta pogodnosti koje mogu biti korišćene, a jedina razlika se uočava u učestalosti njihovog korišćenja. Drukčije rečeno, lica koja su u kategoriji srednjeg stepena rizika a nemaju mogućnost daljeg napredovanja u tretmanu, zbog nedovoljnog broja dinamičkih faktora koji bi omogućili dovoljno smanjenje ukupnog skora na upitniku, te samim tim i naknadno razvrstavanje u otvoreno odeljenje, ne bi trebalo da trpe posledice nemogućnosti uslovnog otpuštanja.

Pravilnik o kome je bilo reči, a pre svega obuke svih onih koji na određeni način učestvuju u postupcima za uslovni otpust, trebalo bi da doprinesu da taj institut ostvari svoju punu svrhu u praksi. U ovom radu je analiziran samo jedan deo izveštaja, procena rizika, koja suštinski i ne daje pravu sliku o primenjenom

u kojoj se trenutno nalazi, ali i prema svojoj matičnoj sredini gde živi. Veće ovog suda smatra da su u potpunosti ispunjene i okolnosti koje se tiču ličnosti osuđenog, a u vezi su sa pozitivnom primenom instituta uslovnog otpusta u konkretnom slučaju." Vid. Rešenje Višeg suda u Sremskoj Mitrovici, KUO-63/15 od 18. avgusta 2015.

tretmanu, već to čine svi drugi elementi na osnovu kojih se procenjuje ispunjenost stepena realizacije programa postupanja i na njih bi trebalo obratiti pažnju prilikom davanja krajnjeg suda.

Na kraju, nedostaje adekvatan postpenalni prihvrat osuđenih lica, uključujući i samu pripremu za otpust koja bi po pravilu trebalo da otpočne u periodu od tri do šest meseci pre isteka kazne. Osim podrške porodice i prijatelja, podjednako je važna podrška sistema, ne samo u vidu jednokratne finansijske pomoći već i u pronalasku posla koji bi bivšem osuđeniku bio izvor stalnih prihoda. Postpenalni prihvrat je najslabija karika našeg sistema. Međutim, iako se zalažemo za širu primenu uslovnog otpusta u praksi, treba imati u vidu da i u onim krivičnopravnim sistemima u kojima je dobro postavljen sistem podrške ponekad „ništa ne deluje”.

Literatura

- Barry M., ‘Walking on Ice’: The Future of Parole in a Risk-Obsessed Society, *Theoretical Criminology* 25(2)/2019.
- Clemmer D. (2009), Prizonizacija, *Teorije u kriminologiji* (ur. Đorđe Ignjatović), Beograd 2009.
- Cullen F. T., Gendreau, P., From Nothing Works to What Works: Changing Professional Ideology in the 21st Century, *The Prison Journal* 81(3)/2001.
- Ignjatović Đ., Normativno uređenje izvršenja vanzavodskih krivičnih sankcija u Srbiji, *Crimen* 4(2)/2013.
- Ignjatović Đ., Uslovni otpust – pravna i penološka analiza, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 64(1)/2016.
- Ilijić Lj., Pavićević O., Od stare ka novoj penologiji – o pojedinim implikacijama nove strategije u korektivnoj praksi, *Socijalna misao* 1/2020.
- Jovanić G., *Standardizacija postupka uslovnog otpusta kao mera zaštite od recidiva*, doktorska disertacija, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, Beograd 2012.
- Kolaković Bojović M., Batrićević, A., Matić Bošković, M., *Analiza uticaja primene alternativnih sankcija i mera u Republici Srbiji u periodu od 2015. do 2020. godine*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd 2022.
- Pavićević O., Ilijić Lj., Stepanović I., Philosophy in Prison Communities, *Teme* 45(1)/2020.
- Pavlović Z., Posebnosti uslovnog otpusta *de lege lata et de lege ferenda* (u kaznom pravu Srbije), *Krivične i prekršajne sankcije i mere: izricanje, izvršenje i uslovni otpust* (ur. Ivana Stevanović, Ana Batrićević), Beograd 2016.
- Soković S., Između zatvora i uslovne osude – intermedijarne sankcije, *Revija za kriminologiju i krivično pravo* 47(3)/2009.

- Soković S., Uslovni otpust – penološki aspekt, *Krivične i prekršajne sankcije i mere: izricanje, izvršenje i uslovni otpust* (ur. Ivana Stevanović, Ana Batrićević), Beograd 2016.
- Srnić J., Vulević D., *Moderno društvo i postpenalna praksa*, Centar za prevenciju kriminala i postpenalnu pomoć – NEOSTART, Beograd 2016.
- Stevanović I., Vujičić N., Uslovni otpust – norma, praksa i mere unapređenja, *Reformski procesi i poglavlje 23 (godinu dana posle) – krivičnopravni aspekti* (ur. Stanko Bejatović), Beograd 2017.
- Stojanović Z., *Krivično pravo – opšti deo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2016.
- Sykes D., Muke zatvorenika, *Teorije u kriminologiji* (ur. Đorđe Ignjatović), Beograd 2009.
- Škulić M., Uslovni otpust sa stanovišta krivičnog materijalnog i krivičnog procesnog prava, *Krivične i prekršajne sankcije i mere: izricanje, izvršenje i uslovni otpust* (ur. Ivana Stevanović, Ana Batrićević), Beograd 2016.
- Vujičić N., Karić T., Procena rizika i napredovanje u tretmanu u Kazneno-popravnim zavodu u Sremskoj Mitrovici, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 68(1)/2020.
- Vujičić N., Stevanović Z., Ilijić Lj., *Primena instituta uslovnog otpusta od strane sudova u Republici Srbiji*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd 2017.
- Vuković I., *Krivično pravo – opšti deo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2021.

Sudske odluke

- Rešenje Apelacionog suda u Novom Sadu, Kž. UO-186/21 od 21. juna 2021.
- Rešenje Apelacionog suda u Novom Sadu, Kž-1983/15 od 7. decembra 2015.
- Rešenje Višeg suda u Beogradu, KUO-402/14 od 22. januara 2015.
- Rešenje Višeg suda u Novom Sadu KUO-168/15 od 24. novembra 2015.
- Rešenje Višeg suda u Sremskoj Mitrovici, KUO-63/15 od 18. avgusta 2015.
- Rešenje Višeg suda u Sremskoj Mitrovici, KUO-63/15 od 18. avgusta 2015.
- Rešenje Višeg suda u Zrenjaninu, KUO-17/15 od 6. aprila 2015.

Internet izvori

- Priručnik za popunjavanje izveštaja za uslovni otpust, <https://www.pars.rs/images/biblioteka/krivicno-pravo/Prirucnik-za-popunjavanje-izvestaja-za-uslovni-otpust.pdf>, 18. novembar 2022.

ON THE ROAD TO PAROLE IN SERBIA

Summary

Parole (conditional release) is a criminal law institute which, with various modalities, is generally accepted in most criminal law systems. Its penological component is strongly expressed and is reflected in the fact that it represents a “reward” for a convicted person who has good behavior during the execution of a prison sentence. Although the existence of this institute is not disputable, certain dilemmas still exist both in scientific discourse and in practice. After the introductory and theoretical aspects, and a review of modern directions of development of this institute in legislation and practice, the paper analyzes the laws governing this matter in Serbia, primarily from the aspect of criminal law and criminal enforcement law. Furthermore, the paper analyzes a document prepared by a joint working group, composed of representatives of courts, prosecutors’ offices, penitentiary institutions and scientists, which is a model that should be followed by a request for parole. The risk assessment of convicted persons is especially considered, since it represents the main barrier to the wider application of parole in practice. In the last part, there are proposals for improving the application of parole in practice.

Key words: parole, conditional release, law, court practice, treatment, risk assessment.